

Sajnálattunkra, ugyanily korlátozott módon írhatjuk alá —r-nek azt a nézetét (126. s köv. ll.), hogy a magyar philosophiai irodalom *Kant* „Tiszta ész kritikájá“-nak eddigi hiányát *nem* „gyakorlati szükségletek éreztették volna velünk“; s nem azt, hogy „A tiszta ész kritikája“ forma és tartalom tekintetében egyaránt az eredetinek teljesen megfelelő hű fordításban került a magyar tudományos irodalom termékei közé.“ E kettős tiltakozásunkat, azt hiszszük, eléggé igazoltuk a multkor, e fordításról szólunkban. (Lásd az Erdélyi Múzeum IX. k. 1—2. füz. 73—77. ll.) Ép oly kevésbé írhatjuk alá —r. amaz állítását, hogy Alexander Bernátnak *A tiszta ész kritikájáról* szóló tanulmánya elérte volna azt a célját, hogy „Kant gondolatainak fejlődéséről és ennek keretében történelmileg magyarázza meg e gondolatoknak nehezebben érthető pontjait.“ E tagadásunkat azonban, mint az idézett helyen (77. l.) már jelzők, majd külön fogjuk igazolni. (Sz. B.)

Különfélek.

Magyar történelmi intézet Rómában. — A pápai u. n. vatikáni levéltár Rómában egyik leggazdagabb kincses bányája a magyar s általában a világtörténelemnek. A pápai követek a világ legélesebb szemű diplomatái közé tartoztak, a kik be voltak avatva a keresztyén udvarok s országok legbensőbb titkaiba s ezekről tett jelentéseik a történetírónak megbecsülhetetlen adalékokat szolgáltatnak nemcsak az egyház-, hanem a politikai, mivelődés- és hadtörténelem céljaira is. Ezt a gazdag levéltárt (melybe csak nem régen oly nehéz volt a bejuthatás) XIII. Leo pápa nagylelkűen megnyitotta a történetkutatók számára. Azóta az európai kulturálmok közül többen siettek történelmi intézeteket alapítani Rómában a vatikáni levéltárnak hazájuk történelmére vonatkozó adatai kiaknázása céljából. Osztrák történelmi intézet is létesült néhány év előtt, királyunk ő Felsége alapítványából, melynek igazgatója a bécsi világhírű Institut für oest. Geschichtsforschung^a addigi igazgatója Sickel Tivadar dr. udv. tanácsos. A mi részünkről eleinte annyi történt, — kezdetnek nagy jelentőségű ez is — hogy főpapjaink adományából összegyűlt mintegy százezer forint, a miből a *Monumenta Vaticana* több nagybecsű kötete látott eddigelé is napvilágot, melyek az Anjouk korára, majd a mohácsi vész előtti Magyarország — azután Buda visszafoglalása — s hazánknak a török uralom alól való felszabadulása történetére egészen új világot derítettek. A legutóbbi kötet a pápai tizedlajstromokat tartalmazza, melyek hazánk régi földrajzának s népességi viszonyainak feltüntetésére is megbecsülhetetlen jelentőségűek. Kezdetnek igen szép és nagybecsű vívmány volt ez is; de korántsem elégíthette ki azokat, „a kik Róma könyv- és levéltárainak, első sorban a XIII. Leo pápától nagylelkűen megnyitott

vatikáni levéltárnak gazdagságát ismerik; kik azt az emelő hatást, a melyet az örök város minden fogékony szellemre gyakorol, méltányolják; kik figyelemmel kísérik, mint alapítanak a művelt nemzetek egymásután tudományos és művészeti intézeteket Rómában: ezek évek óta táplálják azt az óhajtást, hogy egy ilyen jelentékeny kulturai tényező áldásaiban hazánk is részesüljön“. Azonban mindazon kísérletek, melyek egy római magyar történelmi és művészeti intézet létesítésére céloztak, eddigelé eredményhez nem vezettek. A magyar állam, erősen igénybe vett pénzügyei mellett, erre százezreket még most nem áldozhatott. S a mit országos költségen alapítani nem sikerült: azt most megalkotta egy hazája múltján lelkesedéssel csüggő történetíró páratlan áldozatkészsége. *Fraknoi Vilmos*, cz. arbei püspök, nagyváradi kanonok, a M. T. Akadémia alelnöke, a Vatikáni Magyar Okirattár szerkesztője, ki — mint évente eddig is — most négy hónap óta Rómában buvárkodik, f. é. febr. 11-én levelet intézett Szilágyi Sándorhoz, a M. Történelmi Társulat titkárához, melyben kijelenti, hogy egy magyar történelmi és művészeti intézet felállítására a maga erejéből megtette a döntő lépést. A Rómában jelenleg mutakkozó kedvező építési viszonyok között — úgymond a nagybecsű levél, melyből a fennebb idézett szép szavakat is vettük — „szerény vagyonom, a következő évek takarékosága által gyarapítva elégségesnek mutatkozott, hogy az intézet befogadására alkalmas ház építésének gondolatát felkarolhassam . . . Telket vásároltam, Róma legszebb pontján, a Janiculus oldalán, a szent Péter halála színhelyén épült remekművekben ékes templom és a spanyolországi Akadémia közelében, honnan elragadó kilátás nyílik a városra, a romoktól benépesített síkságra, a háttérben emelkedő hegylánczra. Az épület földszinti helyisége nékem, és halálom után az intézet igazgatójának szolgálnak lakásul, az első emeleten egy könyvtártermet öt lakószoba környez: első sorban magyar történetbuvárok, de egyszersmind az egyetemes történelem, a régiségtudomány s a művészettörténelem magyar munkásai számára“. — A nagylelkű alapító inteniója az, hogy „az intézetben egy-egy helyet rendelkezésére bocsátana az esztergomi egyházmegyének, a mely — úgymond — nevelt, a váradinak, melynek javadalmát élvezem, az Akadémiának, a Szent-István Társulatnak és a Nemzeti Múzeumnak, melyek munkásságomnak tért nyitottak“. Nem lehet kétségünk a felől, hogy a megnevezettek hálával és örömmel ragadják meg a nemeslelkű ajánlatot s ösztöndíj-alapítványaikkal sietni fognak benépesíteni az immár épülő magyar történelmi intézetet, hogy annak falai közül mihamar új fény sugározék nemzeti múltunk dicső emlékeire s a magyar kulturára. Fraknoi Vilmos nevét pedig, a ki eddig is halhatatlanná tette magát nemzetének nyujtott szellemi kincsei által, e bőkezű fejedelmi ajándék által új dicsfény ékesíti hálás nemzete szemében. Méltán büszke lehet rá a nemzet, melyet szelleme munkájának keresményéből ily magasztos,

eszményi célú alkotással ajándékozott meg, a mit más országokban fejdelmek s kormányok áldozatkészsége hozott létre. (Sz. L.)

Griseldis gyermekeinek nevelő anyja. Az irodalmi kutatás Istvánfi Pál széphistoriájáról megállapította, hogy azt a szerző Petrarca latin szövegéből merítette, mely viszont a Boccaccio elbeszélésén alapszik; egyszersmind kimutatta, hogy ennek a széphistoriának fennmaradt három kiadása, a debreczeni 1574-ből, a kolozsvári 1580-ból, a löcsei a XVII-ik századból, évszám nélkül, több apró részlet tekintetében különbözik egymástól; sőt Szilády Áron e változatokat a *Régi Magyar Költők Tárában* a maga egyeztető, a három kiadáson nyugvó szövegéhez csatolt jegyzeteiben össze is állította. Alig jelent meg 1880-ban az ő kiadása, Széll Farkas, debreczeni királyi táblai tanács-elnök egy XVI-ik századbeli colligatum birtokába jutott, melynek nyomtatványai mellett hat kézirati elbeszélés található; köztük az első „*Egi Volter nevű kiraliról és Grizeldes olasz leániról való igen szép Historia*“, mely még lényegesebb eltéréseket mutat nemcsak egyes versszakok előbb vagy hátrább tételében, egyes verssorok felcserélésében vagy megváltoztatásában, de a mint Széll Farkas igazolja, a magyar rythmust visszaverő sormetszetek élénkebb használatában, a cselekvény egyes mozzanatainak világosabb, kerekesebb előadásában, a jellemek kellőbb színezésében és a történet helyi alkalmazásában is. A nélkül, hogy most e régi széphistoria különböző szövegeinek összevető birálatába bocsátkoznánk, — a Griseldis gyermekeinek nevelő anyjára, illetőleg annak nevére kívánunk Szilády és Széll ellenében pár rövid helyreigazító megjegyzést tenni.

Ez asszony neve Boccaccio elbeszélésében a gyermekek elvételénél és elszállításánál nem fordul elő, ott róla egyszerűen csak annyi áll, hogy Volter Bolognába egyik rokonához (a Bologna ad una sua parente) küldötte őket; de később a költő ismételve megemlíti: Volter új házasságának érintésekor tudatja, hogy a Panago-grófok egyikének leánykáját (una figliuola di uno dei conti da Panago) veszi el; gyermekeinek haza rendelésekor megjegyzi, hogy azokat szorgalmasan neveltette Bolognában, rokonánál, ki a Panago-grófok házában vala nőül. (Gualtieri, il quale diligentemente aveva i figlioli fatti allevasse in Bologna alla sua parente, che maritata era in casa de' conti da Panago).¹⁾ Petrarca ellenben mindjárt a leányka elvételekor és elszállításakor megnevezi, mert elbeszéli, hogy a gyermeket posztóba göngyölve, szekrénybe téve, nyugodt lóra helyezve vitték Bolognába, Volter testvéréhez, ki itt Panico gróf felesége volt (ad sororem suam, quae illic comiti de Panico nupta erat).²⁾ A két elbeszélés megegyezik egy-

¹⁾ *Giovanni Boccacci: Il Decameron. Milano. Seconda volume. 1879. Giornata decima, novella decima. 367., 369., 370.*

²⁾ *Szilády Áron: Régi Magyar Költők Tára. II. kötet. Budapest, 1880., 391., 393.*

mással abban, hogy Volter Bolognába küldeti gyermekeit, Boccaccio szerint *egyik rokonához*, a ki a *Panago-grófok* házában vala nőül, Petrarca szerint pedig *testvérehez*, ki *Panico* vagy *Panicus* gróf felesége volt. A magyar kiadások e nőt egyszerűen nénének veszik s nevét különbözőképp ültetik át: a debreczeni és löcsei kiadás *Pantuénak*, a kolozsvári *Konde Panitnének*, a Szilády szövege *Kende Panitnének*, a Széll másolata *Companittnének* mondja. A név olasz és latin változatából bizonyos, hogy Szilády Áron tévedett a Kende-alak választásában, mely magyarosságánál fogva csak akkor lehetne helyén, ha az ő kiadásában *helyi* alkalmazás volna; tévedett annyival inkább, mert a helyesebb *Kompanit* ismételve előfordul nála. Csodálkozunk rajta, hogy inkább, vagy ezt, vagy a kolozsvári kiadásbeli Konde Panitné és Kond Panit alakot nem fogadta el. A Széll Farkas szövege a történetet helyi alkalmazással adja, de csak annyiban, a mennyiben Bononia helyett *Pannoniát* ír; ebben is következtelen, mert Salutia minden egyéb idegen névvel nála is megmarad. A miben következetes, hogy a nevelő anya neve mindig Companittnéként szerepel. Széll Farkas azt hiszi, hogy ez a név nem a comes de Panico magyarítása, hanem a kapitány fogalmát jelenti, mert a szöveg a Companit és kapitány nevet felváltva használja.¹⁾ Széll Farkas erősen csalódik, mert a *Companit* egyszerűen a comes de Panico összerántása, minő az ismeretes *Sedria*, *judlium*, s annyi más nálunk; s csak a magyaros és népies szófejtés értelmezhetette kapitánynak, a companiára és vezetőjére gondolva, de sem a latinban Companitus, sem az olaszban Conpanito, a mennyiben mi e két nyelvet ismerjük, nem jelent kapitányt, a szó nincs is meg! Abban is erősen csalódik, hogy akár a névből, akár a *folamni* és *serkedezeni* igékből másolata régibb korára lehetne következtetni, mert a *folamni* előfordul *Bornemissza Péter* Prédikációiban 1584-ből, *Károli Gáspár* Bibliájában 1590-ből, a *serkedezeni* pedig *Pázmány Péter* Prédikációiban 1636-ból és *Geleji Katona István* Titkok titkában 1645-ből, így sokkal később mint a két ismert első kiadás. A mi kézírata régibb volna mellett bizonyít, az előadásának naivabb hangja, nagyobb világossága, értelmessége és következetessége: ezért legelfogadhatóbb az ő *Companittnéja* is. (Sz. K.)

Iskolai színi előadás N.-Enyeden 1693. máj. 2-án. — Cserei Mihálynak az Erdélyi Múzeum könyvtárában megvan 1690—1698-ig 8 drb. naptára (1696-diki hiányzik), melyeknek üres lapjaira feljegyzéseket tett a vele történt s általa látott eseményekről, időrendben, naplószerűleg. Ezek közt a fenti napról ezeket olvassuk: 2. *Mayi*. Volt az Enyedi Collegiumban igen szép actus Árpádról és mellette levő hat régi Seythiai kapitányokról, mikor Seythiából ki jöven sok néppel Pannoniaj Suachel királt le vágván minden hadával Magyar országban le telepedtenek, melynek is nézésin jelen voltam. Voltak szép Intermediu-

¹⁾ Széll Farkas: Egy XVI. századbeli codex historiás énekei. Budapest, 1884. 16. l.

mok is". Ennyi a tudósítás, mely, a mint látható, meghívott nagyobb közönség, sok nemes úr előtt tartott iskolai színi előadásról szól. Fájdalom, Cserei tudósítása semmi közelebbi részletre nem terjeszkedik ki. (F. Z.)

Tótfalusi Kiss Miklósról és műveiről az utóbbi néhány esztendőben a magyar szakirodalomban és napisajtóban meglehetősen számú czikk és adat jelent meg. Tótfalusi működésének méltatása fölébresztette a kegyeletet is iránta. A kolozsvári könyvnyomtatók segélyező-egyesülete pár esztendővel ezelőtt elhatározta, hogy Tótfalusinak a kolozsvári temetőben levő sírja fölé díszes síremléket emel. Az ügy azonban elszunnyadt. Végre az egylet idei közgyűlése *Gyalui Farkas* egyetemi könyvtártiszt indítványára kimondta, hogy előbbi határozatának végrehajtása után lát és hogy minden év márczius 20-án, Tótfalusi halálának évfordulóján a temetőben emlékünnepet rendez. A kolozsvári Ferencz-József tud. egyetem ifjúsága erre egyik gyűlésén azt határozta, hogy a könyvnyomtatók e mozgalmát erkölcsi támogatásában részesíti. Az első Tótfalusi emlékünnepe e hó 20-án folyt le, szép számú közönség jelenlétében. A könyvnyomtatók egylete testületileg vonult ki a temetőbe. Tótfalusi sírkövét, melyen a Pápay-Páris Ferencz által írott sírvers eléggé olvasható, csinosan helyreállították. Az ünnepély a könyvnyomtatók dalegyesülete által énekelt hazafias dalokból, az egylet elnökének megnyitójából, Ruzicska Gyula sikerült emlékbeszédéből, Sándor Vidor emlékversének elszavalásából és ugyancsak a S. V. záró beszédéből állott. Az emlékbeszéd folyamán a sírkőre díszes koszorút helyeztek a könyvnyomtatók. Ez alkalomra *Gyalui Farkas* kiadta, bevezetéssel ellátva, Tótfalusinak egyetlen fönmaradt verses művét, *Síralmas Panasztát*, az eredeti kiadásról vett két fotocinkografiai hasonmással.

Repertorium.

a) Könyvek, füzetek.

Dedik Lajos: Gróf Széchenyi István emlékezete. Marosvásárhelyt, 1891. 8° 35 l.

Fenyvessy Ferencz: Széchenyi emlékezete. (Elmondta a soproni Széchenyi ünnepen). Budapest, 1891. 8° 13 l.

Ferdinandy Gyéza dr.: Magyarország közjogi viszonya Ausztriához és annak történelmi fejlődése. Előbeszédrel ellátta Vécsey Tamás dr. Budapest. 1891. n. 8° 260 l.

Gürtner Henrik: A polgári dráma történetéből. Budapest, 1892. 8° 33 l.

Gosztonyi Jenő: Duna-Szekcső a multban és jelenben. Pécs, 1892. 8° 109 l.

Jankó János dr.: Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány 11 tábla rajzzal és egy térképpel. Budapest, 1892. 8° VII. 223 l.

Makai Emil: Zsidó költők. Műfordítások XI—XIV. század. Budapest, 1892. 8° VIII + 256 l.